

ΛΙΑ ΠΑΠΑΔΑΚΗ

ΕΝΑ ΣΚΑΡΙΦΗΜΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΤΟΥ 1863
*Στοιχεία για τον πληθυσμό, τα σχολεία, τον τύπο
και τη βιβλιοπαραγωγή*

Το σημείωμα αυτό επιχειρεί να συστηματοποιήσει ποσοτικά δεδομένα της παιδείας του Ελληνισμού, όπως προκύπτουν από τα υπάρχοντα στοιχεία για τον πληθυσμό, τα σχολεία, τον τύπο και τη βιβλιοπαραγωγή του 19ου αιώνα με αφετηρία το έτος 1863, που επιλέχτηκε για τον βιβλιογραφικό του συμβολισμό¹. Υπενθυμίζουμε, ότι η γνωστή σε όλους μας ανεπάρκεια των στατιστικών για παλαιότερες εποχές του νεοελληνικού κράτους μας υποβάλλει ένα παιχνίδι μεθοδολογικής επιδεξιότητας μάλλον παρά πραγματολογικής ακρίβειας.

Στο επίπεδο των πολιτικών γεγονότων το 1863 χαρακτηρίζεται από το ταραχώδες κλίμα της μεσοβασιλείας² –ενδεικτικά αναφέρω τα Μπερναϊκά, τα επεισόδια στην Κυπαρισσία, τα Ιουνιανά και τα Δεκεμβριανά–, που όμως οδηγείται σε ένα εξισορροπητικό τέλος με την εξασφάλιση μιας καινούριας δυναστείας για το ελληνικό κράτος και τη συνακόλουθη προσάρτηση του πιο δυτικοθρεμμένου τμήματος του Ελληνισμού, των Εφτανήσων. Οι κανονικότητες εντοπίζονται στην παγίωση της επίσημης διοικητικής μέριμνας για την παιδεία, που αποδεσμεύεται σταδιακά από τις φωτισμένες αν και ευκαιριακές πρακτικές των αλυτρώτων. Ο στατιστικός χαρακτήρας του σημειώματος δεν μας επιτρέπει να συνδυάσουμε στοιχεία από τις περιοχές αυτές μια και δεν υπόκεινται στην οργάνωση ενός ευρωπαϊκού τύπου κράτους, που θα μας παρείχε ισοδύναμες ως προς την αξιοπιστία τους πληρο-

1. Στο έτος αυτό σταματάει η πρώτη συστηματική απογραφή των ελληνικών εντύπων του 19ου αιώνα από τους Γκίνη και Μέξα, που απετέλεσε την κύρια πηγή της έρευνάς μας. Δημήτριος Γκίνης/Βαλέριος Μέξας, *Ελληνική Βιβλιογραφία 1800-1863*, Αθήνα 1939-1957, 3 τ. Κατάλογο των προσθηκών που χρησιμοποιήσαμε και εμείς κατά τη φιλοξενία μας στο ΚΝΕ/ΕΙΕ δημοσίευσε ο Τριαντάφυλλος Σκλαβενίτης στον τόμο *Βιβλιογραφικά*, (Τετράδια Εργασίας) 10, σ. 8-10. Η ειδική βιβλιογραφική σημασία του 1863 μέλλεται να ακυρωθεί με την ολοκλήρωση του προγράμματος "Ελληνική Βιβλιογραφία του 19ου αιώνα" που φιλοδοξεί να καλύψει και την περίοδο 1864-1900 βλ. Πόπη Πολέμη, *Η Βιβλιοθήκη του ΕΛΙΑ, Ελληνικά Βιβλία 1864-1900*, Αθήνα 1990.

2. Μια γλαφυρή περιγραφή επιχειρείται στη μονογραφία του Ιωάννη Δημόπουλου: *Αι Αθήναι κατά την μεσοβασιλείαν (1800-1863)*, Αθήνα 1959 ενώ την αναλυτική αποτίμησή τους αναλαμβάνει αργότερα ο Δ. Μιχαλόπουλος στη διατριβή του: *Vie politique en Grèce pendant les années 1862-1869*, Αθήνα 1981.

φορίες. Μετρήσιμο πνευματικό προϊόν εξωελλαδικής προέλευσης αποτελεί για τη μελέτη μας μόνο το έντυπο, που θεωρούμε ως ελληνικό όταν είναι γραμμένο στην ελληνική γλώσσα³.

Ο συνολικός μαθητικός πληθυσμός για το 1863⁴, όπως προκύπτει αθροιστικά από τα στοιχεία που έχουμε για όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, φτάνει στο μισό περίπου αυτού που αναλογεί στην πιο αναπτυγμένη εκπαιδευτικά χώρα της εποχής, τη Γαλλία, σύμφωνα με συγκριτικά στοιχεία του 1864⁵. Όσον αφορά την πρωτοβάθμια εκπαίδευση ειδικότερα, βρισκόμαστε πολύ κοντά στα ευρωπαϊκά ποσοστά⁶, ενώ η πρόοδος της φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση «ξεπερνά σε ρυθμούς την πλειοψηφία των βιομηχανοποιημένων κρατών»⁷.

Για το σχολικό έτος 1862-63 χρησιμοποιώ τα αναλυτικά στοιχεία που παρατίθενται στο *Εθνικόν Ημερολόγιον* του Βρετού⁸. Η κατασκευή σχολικών κτιρίων⁹ παρουσιάζει μια σταθερή εξέλιξη, πιο σημαντική στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπου τα κτίρια σχεδόν διπλασιάζονται στο διάστημα 20 ετών. Από τους αριθμούς φαίνεται ακόμη ότι ελαττώνεται και η πυκνότητα του μαθητικού πληθυσμού σε σχέση με τους διδάσκοντες, έχουμε δηλαδή σαφή ποιοτική βελτίωση της παρεχόμενης παιδείας.

Όσον αφορά την ιδιωτική εκπαίδευση πρέπει να επισημάνουμε το πλήθος των γραμματοδιδασκαλείων, που λόγω της ανεπίσημης φύσης τους δεν μπορούν να καταμετρηθούν επακριβώς και διαφοροποιούν συνήθως τις στατιστικές.

Τα στοιχεία για την εκπαίδευση τροφοδοτούν επίσης και τα συμπεράσματα για τον αλφαριθμητικό που η ανεπαρκής συλλογιστική τους να υποδείξει μόνο μπορεί την εξελικτική πορεία του φαινομένου. Σύμφωνα λοιπόν με τις διαθέσιμες εκτιμήσεις τα ποσοστά του αναλφαριθμητισμού στη δεκαετία 1840-60 παρουσιάζουν σημαντική μείωση χάρη στη συστηματική προσπάθεια του νεαρού κράτους για παροχή δωρεάν και υποχρεωτικής παιδείας¹⁰.

3. Στο αποκλειστικό αυτό κριτήριο μας αναγκάζει η προκήρυξη του διαγωνισμού της Ακαδημίας Αθηνών που καθόρισε την εργασία των Γκίνη και Μέξα.

4. Επισημαίνω ότι από το 1861 κ.ε. μπορούμε να μιλάμε για επιστημονική απογραφή του ελληνικού βασιλείου βλ. και Γιάννης Μπαφούνης (επιμ.), *Στατιστική της Ελλάδος. Πληθυσμός του έτους 1861. Εν Αθήναις 1862*, Αθήνα 1991.

5. 116 μαθητές ανά 1.000 κατοίκους στη Γαλλία, 104 στο Βέλγιο, 94 στη Δανία, 84 στην Αυστρία, 80 στη Βρετανία, 70 στην Ιταλία, 50 στην Ελλάδα και 12 στη Ρωσία. βλ. Pierre Moraitinis, *La Grèce telle qu'elle est*, Παρίσι 1877, σ. 97. .

6. Κων. Τσουνκαλάς, *Εξάρτηση και αναπαραγωγή*, Αθήνα 1977, σ. 376.

7. Τσουνκαλάς, *ό.π.*, σ. 425.

8. Βλ. Πίνακα 2.

9. Βλ. τη "Στατιστική της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1831-1928" της Ελένης Καλαφάτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929*, Αθήνα 1988, σ. 104.

10. Για το 1828-1830 το ποσοστό αλφαριθμητισμού είναι 9,05%, για το 1840 12,5% και για το 1869 έχουμε 28,6% για τους άντρες και 6,3% για τις γυναίκες. *Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος 1933*, σ. 418.

Αυτό που βέβαια αδυνατούν ακόμα και να υπαινιχθούν αυτού του είδους οι εκτιμήσεις είναι το πλήθος του αναγνωστικού κοινού, που για τα παραδοσιακά τουλάχιστο αναγνώσματα πρέπει να αναζητηθεί ακόμη και στους αναλφάβητους¹¹.

Η περιδιάβαση στο χώρο του βιβλίου γίνεται αναγκαστικά με βάση τα βιβλιογραφημένα έντυπα, που κατά το πρώτο στάδιο της έρευνάς μας επιχειρήσαμε για λόγους μαθητείας να ταξινομήσουμε. Τα στοιχεία που παρουσιάζω εδώ ακολουθούν την ονοματοθεσία και τα κριτήρια που είχαμε επιλέξει στη διάρκεια αυτής της εργασίας, χωρίς να με απασχολεί η παρουσία ή ο βαθμός "λαϊκότητας", που αφορά μιαν άλλου τύπου μελέτη¹². Ο όρος "λαϊκό βιβλίο", όπου χρησιμοποιείται εδώ, αναφέρεται στα παραδοσιακά λαϊκά αναγνώσματα, τις φυλλάδες.

Η ταξινόμησή μας διέκρινε αρχικά δύο βασικές κατηγορίες με αποκλειστικό κριτήριο τη λογοτεχνική πρόθεση. Για το 1863 λοιπόν η λογοτεχνική παραγωγή αντιπροσωπεύει το 15,2% του συνόλου και καλύπτεται κατά το 30% από μεταφράσεις. Εντυπωσιακή είναι η παρουσία των γαλλικών ρομάντζων και των ηθικοπλαστικών διηγημάτων που παραμερίζουν τα παραδοσιακά λαϊκά αναγνώσματα – συναντάμε μόνο μια επανέκδοση της *Θυσίας του Αβραάμ* αυτό το χρόνο. Η κυριαρχία των μεταφράσεων από ευρωπαϊκές γλώσσες τείνει να ταυτίζεται με την επιβολή του νεωτερικού αναγνώσματος σχεδόν σε όλες τις κατηγορίες του νεοελληνικού εντύπου. Οι πολιτικές εξάρσεις αποτυπώνονται σε μια πληθώρα στιχουργημάτων που καλύπτουν το μισό της έμμετρης παραγωγής. Τα νέα άσματα είναι "εθνεγερτήρια, σατυρικά, ηρωικά και ερωτικά". Η αξιολόγησή τους έχει ανατεθεί στους επίσημους ποιητικούς διαγωνισμούς¹³. Οι κριτές του Β΄ Βουρσινάιου στιγματίζουν απερίφραστα τον «χιμαιρικό και ψευδή κόσμο» των ρομαντικών. Επαινούν την αρχαϊκή έμπνευση του Άγγελου Βλάχου στο *Φειδίας και Περικλής* και βραβεύουν για τον Άγνωστο τον "υπερρομαντικό" Αχιλλέα Παράσχο. Η αντίφαση αυτή εξηγείται από το πρωτοφανές ρεύμα που είχε ο Παράσχος στη νεολαία της εποχής, στο οποίο ούτε ο τολμηρός Βερναρδάκης δεν μπορούσε άμεσα ν' αντιπαρατεθεί. Στη Λευκάδα ετοιμάζεται ο νέος εθνικός βάρδος Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, που θα αναζωογονήσει την κυρίαρχη ηρωϊκή θεματολογία, ενώ την ίδια στιγμή ο πληθωρικός Φαναριώτης Αλέξανδρος Ραγκαβής καταθέτει τον αρχαϊκό *Διονύσου πλού*.

11. Μια καίρια μεθοδολογική προσέγγιση του σχετικού προβληματισμού επιχειρεί ο Αλέξης Πολίτης, «Το βιβλίο μέσο παραγωγής της προφορικής γνώσης. Δυσκολίες και προβληματισμοί γύρω από το θέμα», *Το βιβλίο στις προβιομηχανικές κοινωνίες*, σ. 271-282.

12. Αναλυτικό πίνακα της ταξινόμησης παραθέτει στη συνέχεια η Ευαγγελία Αντζακα.

13. Τη διεξοδική παρουσίαση των διαγωνισμών του Πανεπιστημίου Αθηνών επιχειρεί ο Π. Μουλλάς: *Les concours poétiques de l'Université d'Athènes 1851-1877*, Αθήνα 1989.

Στο θέατρο, η πρωτότυπη παραγωγή κωμωδιών και δραμάτων βασίζεται στην επικαιρότητα, ενώ στις επιλογές του ξένου δραματολογίου εντοπίζουμε και πάλι τη γαλλική κυριαρχία.

Από τα μη λογοτεχνικά βιβλία ξεχωρίζουμε όσα έχουν θρησκευτικό περιεχόμενο. Εδώ τα παραδοσιακά κέντρα του θρησκευτικού βιβλίου, η Βενετία και η Κωνσταντινούπολη, διατηρούν την πρωτοκαθεδρία τους κυρίως με τις ανατυπώσεις των λειτουργικών.

Τα υπόλοιπα κοσμικά έντυπα τα κατατάσσουμε στα χρηστικά. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή η πληθώρα των κάθε λογής λόγων. Οι συντοπίτικοί σε σχέση με όλες τις άλλες κατηγορίες αριθμοί ερμηνεύονται εύκολα από την ιδιαιτερότητα της ιστορικής συγκυρίας αλλά και του νεοελληνικού χαρακτήρα, που ενθουσιάζεται με τη διαρκέστερη αποτύπωση μιας διαφορετικά φευγαλέας δημόσιας ανακοίνωσης κοινοτοπιών. Η άνθιση του είδους συμβάλλει τα μέγιστα στην επιβίωση των μικρών τυπογραφείων. Ο μικρός αριθμός σελίδων των εντύπων αυτών καθώς και η θεματική τους μας προτρέπει να τα συσχετίσουμε με την κατηγορία των μονοφύλλων¹⁴. Ο προβληματισμός που οδήγησε στον αποκλεισμό των μονοφύλλων από τη συνολική καταμέτρηση των βιβλίων, πρέπει νομίζουμε να συμπεριλάβει και αυτά τα κατά παραγγελία φυλλάδια περιορισμένης αναγνωσιμότητας.

Από τα 329 μονόφυλλα που εντοπίσαμε για το 1863 υπερσχύουν όσα είναι γραμμένα σε ποιητική μορφή. Ιδιαίτερο είδος συνιστούν τα Κάλαντα για το Νέο Έτος που προσφέρουν οι διανομείς των εφημερίδων στους αναγνώστες. Από τα επίκαιρα γεγονότα τόσο ο Βασιλιάς όσο και η Ένωση δεν παύουν να απασχολούν πολλά απ' αυτά. Τυπική όπως πάντα η παρουσία των διοικητικών μονοφύλλων – εδώ εντάσσουμε όλα όσα εκδίδονται από μια επίσημη κρατική ή εκκλησιαστική αρχή. Οι πρόσφατες προσθήκες¹⁵ αύξησαν εντυπωσιακά τα "βιβλιολογικά" μονόφυλλα. Εντοπίστηκαν 22 αγγελίες βιβλίων¹⁶. Οι αγγελίες αυτές μας πληροφορούν για έντυπα που θα κυκλοφορούσαν προσεχώς και γι αυτό καταμετρώ τα βιβλία που αναγγέλουν και ως επί το πλείστον λανθάνουν με ειδική ένδειξη (μέσα σε παρένθεση) στις αντίστοιχες κατηγορίες τους.

Τα κίνητρα της "λογομανίας" των Νεοελλήνων αντανακλώνται στην πληθώρα των περιοδικών εντύπων –110 για τη χρονιά που μελετάμε– που οφείλει πολλά στη "gazetomanie" των Εφτανησιωτών και των αστών της διασποράς. Η ανάγκη για προσωπική προβολή, επικαιρική πληροφόρηση, γρήγορο και εύκολο ανάγνωσμα κατ' απομίμηση των ευρωπαϊκών συνηθειών δυναμώνει την εξουσία του τύπου. Στο χώρο των εκπαιδευτικών-επιστημονικών βιβλίων επισημαίνω την ύπαρξη ποικίλων ιστορικά

14. Για το ειδικό ενδιαφέρον που παρουσιάζουν βλ. τον πρόλογο της Έλλης Δρούλια-Μητράκου: *Τα Μονόφυλλα του ΕΛΙΑ (1800-1863). Βιβλιογραφική παρουσίαση*, Αθήνα 1989.

15. Συγκεντρωμένες στα *Βιβλιογραφικά*, ό.π.

16. Φίλιππος Ηλιού, «Νέες Προσθήκες 1800-1863», ό.π., σ. 417-425.

προσανατολισμένων δημοσιευμάτων, κυρίως εκλαϊκευτικών, στο περιθώριο της παρεχόμενης σχολικής ιστορίας¹⁷.

Ως προς τους τόπους κατασκευής του υλικού μέρους των βιβλίων αυτών, παρατηρούμε μια ιεράρχηση με βάση τα ποσοτικά δεδομένα της παραγωγής, που σχεδόν ταυτίζεται και με τη σημασία των τόπων αυτών ως πνευματικών εστιών της ευρύτερης παιδείας του Ελληνισμού¹⁸. Έτσι η Αθήνα είναι καταφανώς πρώτη με τον εντυπωσιακό αριθμό των 39 τυπογραφείων. Η Κέρκυρα έρχεται δεύτερη στην εκδοτική παραγωγή υποσκελίζοντας την Κωνσταντινούπολη, ενώ ακολουθεί η Βενετία στην τέταρτη θέση. Ως προς τις υπόλοιπες επαρχιακές πόλεις ο πίνακας των τυπογραφείων μπορεί να χρησιμεύσει για τη σφνγμομέτρηση της πνευματικής ακτινοβολίας των ανερχόμενων αστικών ελλαδικών κέντρων.

Καταλήγοντας, θα λέγαμε πως το 1863 αποτελεί ένα τυπικό έτος στην πορεία ανάπτυξης της παιδείας του Ελληνισμού μετά την απελευθέρωση. Η σχολική πλαισίωση ολοκληρώνεται με σταθερούς ρυθμούς. Αποσαφηνίζονται οι αστικές επιλογές στη διαμόρφωση της "αγοράς" του βιβλίου ενώ προοιωνίζεται ο ποιοτικός εμπλουτισμός της πνευματικής παραγωγής με την επικείμενη προσάρτηση των Εφτανήσων.

17. Για τον ιδεολογικό καθορισμό της σχολικής ιστορίας βλ. Christina Koulouri, *Dimensions idéologiques de l'historicité en Grèce (1834-1914)*, Φραγκφούρτη 1991 .

18. Βλ. Πίνακα 6.

ΠΙΝΑΚΑΣ Ι

ΕΤΟΣ	ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ (1830-1874)							
	ΔΗΜΟΤΙΚΑ χτιώ. μάρθτ.	ΕΛΛΗΝΙΚΑ χτιώ. μάρθτ.	ΓΥΜΝΑΣΙΑ χτιώ. μάρθτ.	ΠΑΝ. ΠΛΗΘΥΣ. φοιτ.				
1830	71	6.721	39	2.528	538.847			
1840	252	20.000	54	3.250	4	1.205	159	850.246
1846	371	29.000	58	3.500	7	700		968.988
1855	409	41.597	81	4.200	7	968		1.053.515
1860	668	45.230	87	5.739	8	1.289		1.089.886
1863	684	48.162	103	6.249	12	1.775	905	1.124.772
1866	974	52.583	123	6.675	16	1.908		1.391.216
1869	1.031	52.700	114	5.971	15	1.875	1.205	1.440.920

Douglas Dakin, *The Unification of Greece*, (1770-1923), Λονδίνο 1972.

Pierre Moraitinis, *La Grèce telle qu'elle est*, Παρίσι 1877.

Α. Μανουλάς, *Πολιτειολογικά Πληροφορία περί Ελλάδος*, Αθήνα 1867.

Στατιστική Επετηρίς της Ελλάδος, 1933.

Ελένη Κάλιαφτη, *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929*, Αθήνα 1988.

Christina Koulouri, *Dimensions idéologiques de l'historicité en Grèce (1834-1914)*, Φυεργούλη 1991.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ 1862-63

ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ		ΔΙΔΑΣΚΟΝΤΕΣ	ΜΑΘΗΤΕΣ	
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΓΥΜΝΑΣΙΑ	1	ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ	48	
	12	ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ	87	
		ΙΧΝΟΓΡΑΦΟΙ	10	
ΕΛΛΗΝΙΚΑ	103	ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	231	
			ΜΑΘΗΤΕΣ	6.249
ΑΡΡΕΝΩΝ	579	ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	62	
			ΜΑΘΗΤΕΣ	40.083
ΚΟΡΑΣΙΩΝ	105	ΔΗΜΟΔΙΔΑΣΚΑΛΙΣΣΕΣ	0	
			ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ	8.079
ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ	1	ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ & ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	9	
			ΜΑΘΗΤΕΣ	90
		ΔΗΜΟΣΙΑ		
			ΜΑΘΗΤΕΣ	40.083
			ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ	8.079
			ΜΑΘΗΤΕΣ	90
		ΙΔΙΩΤΙΚΑ		
ΣΧΟΛΕΙΑ ΜΕΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ¹				
ΑΡΡΕΝΩΝ	11		ΜΑΘΗΤΕΣ	380
ΚΟΡΑΣΙΩΝ	9		ΜΑΘΗΤΡΙΕΣ	520
ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ	93		ΜΑΘΗΤΕΣ	3.020
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ		ΚΑΘΗΓΗΤΕΣ &		
ΡΙΖΑΡΕΙΩΣ ΣΧΟΛΗ	1	ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	8	
ΙΕΡΑΤΙΚΑ ΣΧΟΛΕΙΑ	3	ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	10	
ΓΡΑΜΜΑΤΟΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΑ ²	130	ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΙ	150	
			ΜΑΘΗΤΕΣ	49
			ΜΑΘΗΤΕΣ	67
			ΜΑΘΗΤΕΣ	4.000

1. Ο αριθμός των διδασκάλων εξαρτάται από τις προθέσεις των διεκθητών των καταστημάτων.

2. Ο αριθμός διδασκόντων και διδασκόμενων μεταβάλλεται σύμφωνα με τα μέσα των κοινοτήτων.

«Σημειώσεις περί της δημοσίας εκπαίδευσης εν Ελλάδι κατά το σχολικόν έτος 1862-63», *Εθνικόν Ημερολόγιον*, 1866, σ. 92 κ.ε.

ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΙΚΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ: 65.217 που αντιστοιχεί σε 5,79% επί του συνολικού πληθυσμού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΠΡΑΓΜΗ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1863
ΒΙΒΛΙΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

	ΕΛΛ	ΜΦΡ	ΛΛΙΚ.	ΕΠΙΚ.	ΣΥΝ.
ΠΕΖΑ	9	17 (5)			26
ΠΟΙΗΤΙΚΑ	18 (4)	1 (3)	1	22 (1)	42
ΔΡΑΜΑΤΙΚΑ	3	7	2	3	15
ΣΥΝΟΛΟ	30	25	3	25	83

ΜΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ

ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ

ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΡΙΑ	2				
ΒΙΟΛΙΠΣΗ	4				
ΔΙΑΦΟΡΑ	19 (2)	4	1	23	
ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΑ	28			28	
ΣΥΝΟΛΟ	52	4	1	57	

ΧΡΗΣΤΙΚΑ

	Ε.ΛΛ	ΜΦΡ	ΛΛΙΚ.	ΣΥΝ.	Ε.ΛΛ	ΜΦΡ	ΛΛΙΚ.	ΣΥΝ.
ΓΕΝΙΚΑ				2	8 (2)	3	1	12
ΠΡΟΦΗΤΙΚΑ				4	3	1		4
ΕΠΙΣΤΟΛΑΡΙΑ				23	1	1		2
ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ				28	11			11
ΕΠΙΚΑΙΡΙΚΑ				57	119 (2)			119
ΛΟΓΟΙ					73			73
ΒΙΟΓΡΑΦΙΕΣ					4	1		5
ΛΟΓΙΚΗΤΙΚΑ					71 (2)			71
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ					20 (2)	48		68
ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ					6 (1)	34		40
ΣΥΝΟΛΟ					316	88	1	405

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΝΟΛΑ

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ	83
ΚΟΣΜΙΚΑ	405
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ	57
ΣΥΝΟΛΟ	545

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

ΑΡΙΘΜΟΣ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ
κατά τόπους έκδοσης
το 1863

ΤΟΠΟΣ	αφ. εντύπων
1. ΑΘΗΝΑΙ	52
2. ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΣ	7
3. ΚΕΡΚΥΡΑ	7
4. ΖΑΚΥΝΘΟΣ	6
5. ΚΩΝ/ΛΗ	6
6. ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	5
7. ΤΡΙΠΟΛΗ	4
8. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	3
9. ΠΑΤΡΑΙ	3
10. ΤΕΡΓΕΣΤΗ	2
11. ΣΠΑΡΤΗ	2
12. ΚΑΛΑΜΑΤΑ	2
13. ΛΑΜΙΑ	2
14. ΣΜΥΡΝΗ	2
15. ΝΑΥΠΑΛΙΟ	1
16. ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙ	1
17. ΒΙΕΝΝΗ	1
18. ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ	1
19. ΣΑΜΟΣ	1
ΣΥΝΟΛΟ	108

Γκίνιγ, Δ. Σ., Κατάλογος ελληνικών
Εφημερίδων και περιοδικών 1811-
1863, Αθήνα 1967.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

ΤΑΣΙΝΟΜΗΣΗ ΜΟΝΟΦΥΛΛΩΝ

Επιμέτοχα	
ΕΠΙΚΑΙΡΙΚΑ	2
ΓΕΩΡΓΙΟΣ	14
ΕΝΩΣΗ	4
ΚΑΛΑΝΤΑ	31
ΣΥΝΟΛΟ	51
ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ	141
ΕΠΙΚΑΙΡΙΚΑ	73
ΕΝΩΣΗ-ΣΤΕΜΜΑ	31
ΛΟΙΠΟΙ	7
ΑΓΓΕΛΙΕΣ ΒΙΒΛΙΩΝ	26
ΣΥΝΟΛΟ	278
ΣΥΝΟΛΟ ΜΟΝΟΦΥΛΛΩΝ	329

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΑ κατά προτεραιότη τίτλων
το 1863

ΤΟΠΟΣ	ΑΡ. ΚΑΤΑΣΤ.	ΑΡ. ΕΚΔ.
1. ΑΘΗΝΑ	39	229
2. ΚΕΡΚΥΡΑ	3	45
3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗ	12	41
4. ΒΕΝΕΤΙΑ	2	29
5. ΚΕΦΑΛΛΟΝΙΑ	3	25
6. ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΣ	4	24
7. ΖΑΚΥΝΘΟΣ	3	17
8. ΠΑΤΡΑ	4	16
9. ΣΜΥΡΝΗ	3	9
10. ΤΡΙΠΟΛΙΣ	1	6
11. ΧΙΟΣ	1	6
12. ΒΟΥΚΟΥΡΕΣΤΙ	3	5
13. ΚΑΛΑΜΑΙ	2	5
14. ΝΑΥΠΑΛΙΟ	1	4
15. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ	1	3
16. ΒΡΑΙΛΑ	1	3
17. ΓΑΛΑΤΣΙ	2	3
18. ΙΩΑΝΝΙΝΑ	1	3
19. ΜΕΣΣΟΛΟΓΓΙ	1	3
20. ΤΕΡΓΕΣΤΗ	1	3
21. ΓΕΝΕΥΗ	1	1
22. ΠΥΡΓΟΣ	1	1
23. ΣΑΜΟΣ	1	1
24. ΣΙΦΝΟΣ	1	1
25. ΜΑΝΤΣΕΣΤΕΡ	-	1
26. ΧΑΝΙΑ	-	1
ΣΥΝΟΛΟ	88	485